[In uTulasizwe pp. 83-8]   57/5/29-36

29

Impi ya seMagonqqo, no kufa kuka Dingana.

30. 8. 21

Wāti u Dingana, "Ndhlela, impi yami induneni yak' inkulu ufijise nga makal' onke; [u wenze nje amakala, (see above) ...] wenz' umzil' eurnenge. I bambe kanye kanye yonke. I nga bukelelani, it' i yalew' enye, enye i buka nje; i nga kwenzi loko. Ā ibambe kanye-kanye yonke. Ngi ngeke ngibeke no Mpande, u Mpanjana zomsenge". Bala-ke yapak' impi. Loku, u Dingana ufkuleema njalonjalo, i se sekaza, kona ishaz' umkumbi, i sa pakewa. Sokuti ku pambili, u Ndhlel' u sezi bamb' impi; ka šenz' njeng' ezwi e be kitshelwe u Dingana. U se yisa amabandhla amabili nje, u Dhlambedhlu, kanye ne zitlyosi. Izitlyosi futi ā za ya yonke, kwaz' isiqaba nje (izimangangawana, e za zi petwe u Nonsukwana ka Sgwatshaza). Ya bambana, – emini. Impi-ke ya fulan' izimpondo. – Ya xotshwa eka Dingana, ya nga kwe so kudhla, kwati ngalapa futi, kwe so bunzele, ya xotshw' eka Mpande. Ba se ba baleka aba ka Mpande, be xotshwa aba ka Dingana; ba be baleka nabo aba ka Dingane ngalapa, be xotshwa aba ka Mpande. Ukufulan' izimpondo iloko [i.e. whilst enemy is being repulsed on one side, on the other, at the same moment he is driving you back.] Ba ba xotsha kwaze kwa tshon' ilanga, – izimbawo zombili. Ba ba yeka;

fulaka (above expression, & this, noted in Trya ...)

 ngoba so kuhlekile. Itē 2 ka Dingane, u Dhlambedhlu, okade bu xotsh' a(ba(ka/ Mpande, lapa se be buya, ba buya se be pub' ireubo, ~~t~~ ngoba ba ya jabula pela, kade be gwaz' abanye, be(ba xotshile. Se bēng' ireubo li ka Dingane, se beti:

"Hamba, Mdayi!
Si ye kiti!
Si bulal' izwe la mankengane!
Āu - u̇u̇u̇nhú!
Hamba, mdayi!
Si ye kiti!
Si bulal' izwe la mankengane!
Āu - uuuunhú!

Se bēzwa-ke laba ba ka Mpande, 2 kade be xotsha lab' a(ba(ka/Dingane. Se(be(ti: "Hau! Nal' u Dhlambedhlu! se bu buya! Kade be(gwaz' abakiti. Nati ā si vume lelo reubo labo. ~~Ik~~ Ikona be zoti si nga ba kubo. Kuba kuhlekile a ~~be~~ba kupsi bona ngambalo. Ibi si ~~buya ke~~ (e ya kiti) si ba dumele, si ba gwaze" Bala-ke, se be vuma lelo reubo, se beti:

Hamba, Mdayi!
Si ye kiti!
Si bulal' izwe la mankengane!
Āu - u u u unhtú

[There was ~~harmony~~ ie counterparts in this song ie whilst some sang main air, others sang another part to harmonize, yet in other words or syllables but these cannot be represented here]

'Paul' u Dhlambedhlu se lu zwa, ~~atsheti~~ Se ~~a~~be ti: "Ho! Ā ba kiti labo! Nampa be ruh' ĭkubo z'lenzwa ĭtina Ābakiti!" Ba li zeuba, ka ba hambi; se be petile njè; se be ŭenga. Laba bo ka Nozitshada, se be gonda kubona. Ngoku-fika kwabo ēdeze, ngo ku hlangana kwabo, bă bă duemela ngemkonto. Ilapa se ku ~~ku~~ za ukufa kona u Nozitshada ka Magoboza. E kufa okonsukiwana ka Gquashaza. I se yi xoltshq' ēka Dingane, kon' z bu suku, [ngi kukoni umpezi ti ungezi wa u kona — impi i bi ngaluvi, iyang' i file]).

I si fika ku Dingane, la b'abaseidelayo. Se be xoxa kanje, njengamagama z ~~t~~ kade [be z kulunywa ngi wa kuluma]. U se tukutel u Dingani ēfa. U pefi: "Kant' impi yami, Ndhlel', u je jonile? Ingani be ngi ku tshelile, ngeli kayi bambe kangqkange yonke (impi)? Kanti impi yami i yi ngumi wa ji tshuja? ~~Ds~~ Kant' u bek' u Mpande? U bulala mina?" U ati, "Ab! Ā ke nginitel' itala, ni mzwis' umkonto." U set' u Dingana: "Mu sani u ku intel' itala le mkonto, u be se insila yami. Mbopeleltini nge ntambo lapo entangeni, ni m xinye ngaz o, ni panene ni yitshaz' a z'afe, a kaz' a peze ukubamb' impi yami, ā yi bambelele ēka Mpande, ngob' impi yami u yi tukusile, ka zaleca."

32 U se 'bek' ezinye izinduna ke oNgceba-
ka Nodanga, wase Langeni. U seti ~~ku~~ ayo
zo bamba nga makal' ayo wonke, i Dingane sane,
i bambe kanye kanye yonke imizila. Kanti-
ke amaBunu a se ya bona, lap' i bilwela kona,
a funzanis' izidumba zi njengotshani bukanye ‡
Esete ku Mpande: "Wo! Mpande, kanti bala
u ya mesile; kapa si kohliwe, njeng' oBongoza.
Ubone imipela, si bon' abantu a bafileyo,
na ba ~~D~~ ka Dingana ~~bebalaw~~ a ba bulawa
abantu bako. I se ~~ga~~ nge yetu kusasa —
Hlala-ke manje." Se ku tunyelw' iBunu
li banga ku Dingane. Se li memeza lite:
"Kusasa! se si fikile!"

Nt' enye indoda, eyapa kona eMagongo,
pinge ya kwa Mpande — igama layo uKonjwa-
yo, wa sEmbo — iti-ke, "kusasa, abantu abakulu
baka Mpande se be tat' ingele yabo, na ma
beg' amasimango a se ngeleni, ~~nemf~~ nezimpape
zendwa, a ku gilesa× ku bafokazana babo. Ba
tat' ingubela yabo, nempaeezo yabo, ba yi nik'
abafokazana babo, kanye ne zihlangu zabo.
Bona-ke, ba tat' impahla ya bafokazana,
ba faka yona, kanye ne zihlangu, ba
pat' eza bafokazana babo. Bayazi ukuti
impi ka Dingana i ~~se~~ ‖ zo si xotsha.

× noted, in Bryant Dict. pp 236 ... ‡ thousands of bodies. 'S.' refers to books in my library.

ngoba i-nkulu. Isayazi ukuti i bi nga kahle yonke, pi yazi ukuti i za ibamba yonke nomhlanje. Lab' abantu abakulu azazi nik' abafokazana u-pahla yabo, bati: Kona kuyapetuka lapo i si ba xotsha, nga ba qinisi ukuti umfokazana, umfokazana be sē beti u-yena omkulu – ba qinise, bati nans' indima! nasi isikulu! Kanti isikulu se si ya qubeka njalo, kwenz' ukuba a tol' itemba lo ku sinda. Ba pizwa izwi la matlama, e liti "i si ngenzeta kusasa".

uDingane u se za uti, u bezwe ukuti leso! Kanti se kwaz' amatlama, ka yi pezi eka mpandi' umpi, u sē seti "ka si kukula, si hambe", nezinye zake, si qonde kwa Somkande, nezinkomo, nesifazane, nemabuto nazo. Wati: "ngi ngeke ngi sa bekana ne situnyisa". Ya kukula yā yahamba ke, bala, Ya gond' oBonjeni kwa Nyawo.

[Ngi zwa] kutiwa kwa Somkande ku pambili impela, nganpambi kwo Bombo, nama Swazi. [Angazi] ukuba u Somkande u luhlobo luni.

Kutiwa abakulu aba ku Dingane ba bekana umlomo be badwa, bati: "si yapi la lapo? Si hamba si bulawa umkuhlane, si tshe, izwe la ki ti kwa

Zulu". Bati "Â si m bulale, si buyele kita kwa Zulu. Kwa se kutiwa u za u bulalwa nga luhlobo luni na? Kwatiwa â ku yingwe amankentshane, a si ~~bul~~ bulalela yena, twa si buyel' emuva. Ngoba no Mpande ô ka Senzangakona, u ya u si busa. Kwa se kutiwa: "Ao! Â ku landw' ama Swazi." Bala kwaziswa k' ezma Swazini ama Swazi ati: "Lok'aba Nguni, ba zo si bulala na?" Wa ze ati ke u Zulu: "Qa! Si za kwenz' icebo, amabuto a tingwe, kwenz' indawo, kute ke nina ni fike nga lelo langa, (when) e se hambile. Bese ni m zwaza, se ni buyel' emuva, ezi zotsheni zenu. Amabuto â sozazo ngen' ezizotsheni". Ku vicwa izindima, loku amabuto a wa kwazi wona. Â wa tshelwe. Ati ubu avam' ama Swazi, kwa se kutiwa (emabuttwini): "Pumani lapa ekaya, ni yi ematangeni' ezinkomo. Ikona umpe e tand' ukuya dhl' izinkomo ze nkosi." Izinkomo zakwelwe amatanga ku kuzama mana (a kuk' edoze). Â tshelwa ama Swazi ukuti amabuto a zo hamba namhlanje, nina ke ni fik ebusuku. Hala-ke, ya fika. Le be zonde esizodhlweni lapa e lala kona Haa! Ya vimbezela, ya m hlaba nge nseba, leta baleka, waze wa ponseka ehlatini, kwa Hlatikulu. Kanti ke lab' abantu a ba

X notes. Bryant. Dict.

njengoba, ukuti amaSwazi abizwe, a gijima a ezo hlab' umkos' emtangeni; ezinkomo. A biz' amabuto. A fik' amabuto amaSwazi enga kangeni wonke emhumeni. Aba Swazi. Emuka nabo, be baleka, be bapethe. A memez' amaSwazi. Ati: "Ni si bulalelani, nina ba kwa Sikiti, naba Nguni, Ingani si bitwa ngini na?" Nati azi yo ni bulalel' inkosi yena, e si ni katazile, Ni buyel' emuva!" Kwa ikona amabuto eti: "Hau! A tini amankengane?" Amabuto ke, a se buyel' emuva. Se kuteiwa inkosi kazi bonwa, lapo iffele kona. I si funiw' inkosi. Se be yi tola. Be yi bon' ifilezi nje, i nga lele pansi. A seti ke: "O! amankengane a nji kubaze lapa, e eba kombis' insiba. Hambani ni yo nje funel' ubuhlungu bami, ni nji pepese, za hamba ke njindeuna, za ye za bu tabat' eskaza. Se be gez' ukamba na olunsinyanyana. Se be tel' amanzi, be gcoza, se be m nika wa nel' ukuti gojo nje, wa buleka wa manzi, umzimba wa u sa pendukile uba mnyama wonke. Wa zosefa njalo nge sikatshana esi mgcozana nje. So ku ngenjwe' abantu bo mpande, kungase

36 zinkomo ~~ez~~ [illegible] imnyama ezo ku(m)hlahla-
U se kukul' uZulu, u se beng' ezza kwa
zulu; ~~[illegible]~~ wa tshiy' uGodide ka Ndhlela,
Eti ieyona o ~~zomel~~ [zo-mel'] a bantu aba lahl' uDingane
ngoba kutiwa ieyona inkosi ka yise (inkosi
ka Ndhlela, undunakulu ka Dingane).
Ba buya ke se beza ku Mpand' abantu.
Kungalo njalo, ku fana nase Magonggo,
na nge Ndondakusuka, ~~ng~~ na nga ba
tshokobezi ku Cetshwayo, na ku Malimade.
Ku bulaw' umuz' umunye (Ngengalokhu si
zalwa u Baba nje); ba ~~Ba~~ scaeke pakati,
abanye ba ze nga ku Mpande, abanye
ba ze nga ku Dingane. Na nge Ndondakusuka
omunye ~~[illegible]~~ aye ezi Ngqoza, omunye aye
oSutu, kanti ba zalwa ndodanye. Naku
Malimade, omunye a be imbuka; omunye
a be umtshokobezi; kanti ba zalwa
ndodanye.